

Висновки. Як ми змогли побачити в результаті нашого дослідження, зважаючи на усе продемонстроване, можна сказати, що широке використання фразеологічних одиниць у фразеології із соматичним компонентом у мовній картині світу значною мірою зумовлено тим, що ці компоненти входять до первинного пласту словникового складу мови.

Підкреслимо, що при створенні фразем найменування різних частин та органів людського тіла є неоднаковою мірою продуктивними. Це залежить від ясності та важливості функцій частин та органів тіла, семантичної структури слова, його семантичних зв'язків, легкості алегоричного осмислення, розгалуженості їхніх переносних значень.

Перспективним у дослідженні вважаємо тонкі відмінності в мовній картині світу, яка відтворена у фразеології мов світу.

Література

Апресян Ю.Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики (краткий очерк) / Ю.Д. Апресян. - М.: Просвещение, 1966. - 300 с. *Блюм А.В.* Семантические особенности соматической фразеологии / А.В. Блюм. - М.: АСТ-пресс, 2000. - 20 с. *Вайнтрауб Р.М.* О соматических фразеологизмах в русском языке / Р.М. Вайнтрауб // Лексические единицы русского языка и их изучение. - Ташкент: Ташк. гос. пед. ин-т, 1980. - С. 51-55. *Вежбицька А.Б.* Семантические универсалии и описание языков / А.Б. Вежбицька. - М.: Языки русской культуры, 1999. - 780 с. *Гарасюк Д. М.* Роль соматизмів у вербалізації концептуальної сфери позитивна соціальна взаємодія [Електронний ресурс] / Д.М. Гарасюк // Філологічні науки. - 2007. - № 4. - Режим доступа: #"justify">. *Звегинцев В. А.* Теоретико-лингвистические предпосылки гипотезы Сепира-Уорфа / В. А. Звегинцев // Новое в лингвистике. - Вып. 1. - М.: Изд-во иностранной литературы, 1960. - С. 111-134. *Сосюр Ф.* Курс загальної лінгвістики / Ф. Сосюр. - К.: Основи, 1998. - 324 с. *Стернин И.А.* Лексическое значение слова и речи / И.А. Стернин. - Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. - 170 с. *Webster dictionary* [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://www.webster-dictionary.org/>

УДК 811.112

СЛАВОВА Л. Л., ДЕЙКУН О.П.

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІ І ЗАХІДНОГЕРМАНСЬКІ ПРІЗВИЩА: МОТИВАЦІЙНИЙ ТА ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті доведено, що східнослов'янські та західногерманські прізвища розрізняються за мотиваційною ознакою та етимологічним чинником. Встановлено, що у східнослов'янських мовах домінують патронімі, відапелятивні, відпрофесійні й відетнонімі одиниці, а в західногерманських – матронімі й відтопонімі одиниці.

Ключові слова: патронім, матронім, прізвище, націєідентифікувальний приросток, відіндивідуальне прізвище.

Славова Л. Л., Дейкун А.П. Восточнославянские и западногерманские фамилии: мотивационный и этимологический аспекты. В статье доказано, что восточнославянские и западногерманские фамилии различаются по мотивационному признаку и этимологическому фактору. Установлено, что в восточнославянских языках доминируют патронимы, апеллятивные, профессиональные и этнонимные единицы, а в западногерманских – матронимы и оттопонимные единицы.

Ключевые слова: патроним, матроним, фамилия, нациеидентификующий приросток, отиндивидуальная фамилия.

Slavova L. L., Deykun O.P. Eastern Slavic and Western Germanic surnames: Motivational and etymological aspects. The article reveals that Eastern Slavic and Western Germanic surnames differ in their motivational and etymological features. It is found that patronymical, appellative, professional and ethnic units dominate in the Eastern Slavic languages, while matronymic and toponymic units prevail in the West Germanic languages.

Key words: patronym, matronym, surname, nation-defining prefix, individual surname.

У сучасній лінгвістиці прізвища здебільшого вивчаються на матеріалі окремих мов. В українській антропоніміці це праці М. Худаша, який уперше розглянув появу прізвищ на українських теренах [Худаш 1977, с. 6], та І. Фаріон, яка класифікувала прізвища за групами, дослідила їхні значення та поширення [Фаріон 2001, с. 5]. У російській лінгвістиці це дослідження А. Суперанскої, яка запропонувала класифікацію прізвищ [Суперанская 1969, с. 4], і Б. Унбегаун, який детально дослідив етимологію російських прізвищ, удосконалив їхню класифікацію, а також встановив їхню семантику [Унбегаун 1989, с. 7]. На матеріалі

німецької мови В. Фляйшера, перший почав досліджувати історію, будову та значення німецьких прізвищ [Fleischer 1961, с. 4], Р. Мурясов вивчав німецькі патроніми та матроніми [Мурясов 1983, с. 5], Н. Єрмакова досліджувала появу та значення відапелятивних прізвищ [Єртакова 1986, с. 5]. Порівнювати англійські й українські прізвища вперше почали О. Кавун [Кавун 1999, с. 6] та А. Рибакіна [Rybakin 1986, с. 5]. Проте майже повністю відсутні зіставні дослідження походження й розвитку прізвищ у більш широкому контексті східнослов'янських і західно германських мов, чим зумовлена **актуальність** пропонованої розвідки.

Попри вичерпне розуміння хронології виникнення й розвитку прізвищ в окремих східнослов'янських і західногерманських мовах, недостатньо вивченими залишаються їхні ізоморфні й аломорфні риси, що визначає **мету** пропонованої розвідки, спрямованої на встановлення джерел виникнення прізвищ у зіставному аспекті. Відповідно, **завдання** цієї статті полягають у встановленні ролі мотиваційного й етимологічного чинників формування прізвищ у західногерманських і слов'янських мовах. **Об'єкт** дослідження – східнослов'янські та західногерманські прізвища, а **предмет** вивчення – мотиваційний та етимологічний аспекти їхнього виникнення.

Проведений аналіз виявив, що в досліджуваних мовах прізвища утворюють дві великі групи, які розрізняються за мотиваційною основою й за етимологічним чинником.

Прізвища, утворені за мотиваційною основою, поділяємо на п'ять підгруп: відантропонімні (патроніми та матроніми); відапелятивні, утворені від загальних іменників; відтопонімні, похідні від назв місць проживання чи походження; відпрофесійні, утворені від назв занять; індивідуальні, які вказують на ознаки – фізичні, психічні тощо – першого носія.

Кількість відантропонімних прізвищ приблизно однакова у порівнюваних мовах й складає третину від загальної кількості у кожній із них. Відантропонімними прізвищами ставали імена знатних людей і батьків, а тому не дивно, що по смерті батька син міг просто перейняти його хресне ім'я. Позаяк нащадки успадковували імена, а можливо, вже функціонально і прізвища своїх батьків, то очевидно є патронімність цих назв, напр., *Григорішин* в українській [Кавун 1999, с. 7], *Борисов* у російській [Унбегаун 1989, с. 226], *Rogerson* в англійській [Rybakin 1986, с. 8], *Brüning* у німецькій [Fleischer 1961, с. 10].

Матроніми виникали, коли дружина вела господарство замість чоловіка, якого забрали у солдати або він загинув на війні, повернувся інвалідом чи був непрацездатним. Тепер всі ці функції переймала жінка, напр., *Ганненко* в українській [Кавун 1999, с. 8], *Марфин* у російській [Унбегаун 1989, с. 229], *Jennyfer* в англійській [Rybakin 1986, с. 10], *Brunhild* у німецькій [Fleischer 1961, с. 13]. Проведене дослідження виявило, що матронімів у два рази більше у західногерманських порівняно зі східнослов'янськими мовами, що пояснюється тривалими європейськими війнами. Найбільш продуктивними основами утворення матронімів у західногерманських мовах виявилися жіночі імена *Annabel*, *Isabel*, *Mary* в англійській [Кавун 1999, с. 12], *Astrid*, *Beate*, *Greta* в німецькій [Fleischer 1961, с. 17]. У східнослов'янських мовах матроніми утворюються за допомогою флексій *-ак (-як)*, напр., *Ганусяк*, *Мариняк*, *Паращук* та *-ук* в українській, напр., *Маланчук*, *Химчук* [Фаріон 2001, с. 25], а також *-ин* в російській, напр., *Катеринин*, *Марфин*, *Олин* [Унбегаун 1989, с. 235].

Відапелятивні прізвища, утворені від назв тварин, виникли внаслідок зовнішньої подібності людини до певних звірів або наявності властивостей, характерних для тієї чи іншої тварини, хоча у цьому разі можливий і міфологічно-тотемічний вплив назв звірів, які мали покликання магічно «змінювати» долю людини, дарувати їй силу, відвагу, перемогу і заступництво богів [Фаріон 2001, с. 17]. Шанування звірів виявилось у так званих звіриних прізвищах [Фаріон 2001, с. 17]: людина важка, міцна, незграбна могла одержати прізвисько *Медвідь*, хитра, підступна – *Лис*, дебела й вперта – *Бик*, а *Качкою* могли прозвати людину, що ходила, перевалюючись з ноги на ногу [Кавун 1999, с. 14]. Ті ж самі причини зумовили виникнення анімальних прізвищ у західногерманських мовах: *Bear*, *Fox*, *Wolf* в англійській

[Rybakin 1986, 13], *Bemhart* („stark wie der Bär”), *Eberhart* („stark wie ein Eber”), *Hecht* у німецькій [Fleischer 1961, с. 16].

Відапелятивні прізвиська, утворені від назв рослин та дерев, в усіх зіставлюваних мовах правили за хліборобське щастя – відповідна особова назва мала виконувати для дитини побажальну чи охоронно-відстрашувальну функцію, напр., українські *Бузок*, *Дуб* [Фаріон 2001, с. 13]; російські *Груздь*, *Берёза* [Унбегаун 1989, с. 241]; англійські *Rosy*, *Cherry* [Rybakin 1986, с. 14]; німецькі *Veilchen*, *Linda* [Fleischer 1961, с. 16].

Ізоморфними рисами відапелятивних одиниць в досліджуваних мовах є їхня продуктивність, пов’язана також із міфологічними віруваннями предків, з культом дерев, злаків і кущів [Фаріон 2001, с. 17]. Так, у слов’янських мовах береза та калина стали символами дівочої чистоти та краси, осика є символом енергії, ясен – любові, в Англії дуб вважається національним уособленням міцності, сили й переходу на новий етап життя, у Німеччині є втіленням процвітання й витривалості, ототожнюючись із безсмертям [Кавун 1999, с. 14].

На ранніх етапах становлення прізвиськ фітофорні особові назви відбивали сподівання батьків передати дитині властивості цих дерев, злаків чи кущів, які б мали виконувати побажальну чи охоронно-відстрашувальну функцію. Тому і виникали прізвиська на кшталт: *Бук*, *Верес* в українській мові [Фаріон 2001, с. 17], *Батат*, *Тополь* у російській [Унбегаун 1989, с. 242], *Pernetiana*, *Pine* в англійській [Кавун 1999, с. 15], *Eichen*, *Rebe* у німецькій [Fleischer 1961, с. 17]. Слід зауважити, що у східнослов’янських мовах фітофорних прізвиськ складають 11% від загальної кількості [Фаріон 2001, с. 17], а в західногерманських менше – 8% [Фаріон 2001, с. 17; Fleischer 1961, с. 18], що зумовлено певною бідністю й одноманітністю флори Англії та Німеччини [Кавун 1999, с. 16; Fleischer 1961, с. 18].

Відтопонімні прізвиська є характерним засобом ідентифікації особи за місцем її проживання чи походження. Вони простежуються в усіх регіонах України з найдавніших часів і з’явилися значно раніше ніж російські (кін. XIX ст.). Уже у XVI ст. деякі назви на –*ськ*, –*ий* були близькі до сучасних прізвиськ, тобто вже у той час можна було говорити про відтопонімні назви як про спадкові родові ідентифікації панівної верстви суспільства, напр., *Острозький* [Кавун 1999, с. 18]. У граматичному плані в українській мові переважна більшість відтопонімних прізвиськ – це субстантивовані прикметники, які ідентифікують особу за її зв’язком з певною місцевістю чи за об’єктом на ній, напр., *Гірний*, *Задорожній*, *Кутний*, *Нагірний* та ін. Рідкісними, на думку І.Фаріон, є в українській мові іменникові ідентифікації, напр., *Горак*, *Заруба*, *Поточниця* [Фаріон 2001, с. 32]. На відміну від української мови, джерелами російських відтопонімних прізвиськ здебільшого є географічні імена, як прозивні (наприклад, „горки” з маленької літери), так і особові (поселення „Горки” з великої літери) [Унбегаун 1989, с. 245]. І якщо у давні часи „географічні прізвиська” носили князі та бояри по своїх вотчинах, а потім поміщики – по своїх володіннях, то у XIX столітті такі прізвиська нерідко мали міщани та селяни, називаючись у новому місці проживання за місцевістю, з якої вони переселилися, напр., *Вяткиними*, *Горскими*, *Казанцевыми*, *Полянскими*, *Ржевскими* та *Симбирцевыми* [Унбегаун 1989, с. 165].

У західногерманських мовах відтопонімних прізвиськ нараховуємо чверть від усіх одиниць, що набагато більше ніж у східнослов’янських мовах (в українській – 7,4%; у російській – 5,8%) На відміну від східнослов’янських мов, де такі прізвиська утворені від субстантивованих прикметників, іменникових ідентифікацій і географічних імен як прозивних, західногерманські одиниці характеризуються специфічними морфемами, за якими можна визначити регіон походження, позаяк при переміщенні жителів з’являлася потреба у створенні словесного знаку, який віддзеркалював би найбільш помітні ознаки переселенців. Так, шотландці вживають націєідентифікувальний префікс *Mac* – „син”, напр., *MacCarthy*, *MacDonald*, *MacGregar* [Кавун 1999, с. 19], а ірландці звикли створювати прізвиська за іменем діда за допомогою приростка – *O*, напр., *O’Hara*, *O’Neal* [Rybakin 1986, с.

16].

Якщо англійські відтопонімні прізвища відбивають національність свого носія, то німецькі одиниці, подібно до східнослов'янських особових назв, вказують лише на регіон проживання. Німецькі відтопоніми поділяють на групи за місцевістю походження носія: північ країни віддає перевагу утворенням на *-mann*, напр., *Brackmann (Brake)*, *Huntemann (Hunte)*, *Munstermann (Munster)* [Ертакова 1985, с. 5]. На півдні та заході Німеччини відтопонімні назви утворюються за допомогою наростка (суфікса) *-er*, який у німецькій мові використовується для утворення іменників, напр., *Adenauer*, *Heidegger*, *Meinzer*, *Schlesier* [Ертакова 1985, с. 5]. Для сходу Німеччини, Тюрінгії та Саксонії характерна висока питома вага слов'янських і слов'янізованих прізвищ, які утворилися з називного відмінка особових імен із суфіксами *-tزش/-tzsche*, напр., *Fritzsч, Fritzsche* [Ертакова 1985, с. 6].

Відпрофесійні прізвища становлять значну групу у всіх зіставлюваних мовах, позаяк позначення роду діяльності є важливим для будь-якої нації і вписується в історію її культури. Ці одиниці яскраво відображають картину суспільного життя і свідчать про ступінь розвитку різноманітних галузей господарства в період закріплення родових назв стосовно таких його аспектів: промисловості і ремесла, торгівлі, сільського господарства, лісового господарства, мисливства і рибальства, церковного та військового життя [Кавун 1999, с. 21].

Частка відпрофесійних прізвищ найбільша у двох мовах: німецькій (25%), напр., *Schneider*, *Hoser*, *Krämer*, *Schildknecht* [Fleischer 1961, с. 18], та російській (24, 6%), напр., *Мельничук*, *Кузнеченко*, *Купец*, *Генералов* [Унбегаун 1989, с. 168]. Такий стан справ зумовлений екстралінгвальними причинами: обопільним розвитком промисловості, ремесел, торгівлі й перманентними війнами. В українській та англійській мовах таких прізвищ налічуємо 23,2% та 18,1% відповідно, що пояснюється значною працьовитістю українців. Найбільша частка українських відпрофесійних прізвищ пов'язана з сільським господарством (3,5%), що зумовлено хліборобським світоглядом осілої людини, напр., *Бортник*, *Пасішник*, *Роїк* [Кавун 1999, с. 22], та з лісовим господарством, мисливством і рибальством, що спричинено провідною роллю збиральництва та мисливства в українській первісній праобщині (близько 4%), напр., *Гайовий*, *Рибалка*, *Стілець* [Фаріон 2001, с. 35]. Значне місце серед англійських відпрофесійних прізвищ посідають підгрупи, що стосуються промисловості (5,9%), напр., *Cobbler*, *Saddler*, *Spinner*, *Tailor* [Кавун 1999, с. 22], та військової служби (2,7%), напр., *Archer*, *Rider*, *Seaman*, *Warrior* [Rybakin 1986, с. 16], що пояснюється домінуванням цих галузей у британському суспільстві кінця XV – початку XX [Кавун 1999, с. 24].

Хоча найменування, утворені від індивідуальних ознак першого носія прізвища, які вказували на особливу фізіологічну чи психічну рису, що виділяла особу з-поміж оточення, ставали повноцінними прізвищами, такі одиниці посідають незначне місце у досліджуваних мовах, позаяк соціальні процеси вважалися більш важливими, ніж індивідуальні риси. Відіндивідуальних прізвищ найбільше в українській (9,1%), напр., *Велет*, *Дейкун (від подейкувати – пліткувати)* [Кавун 1999, с. 25] та англійській (8,7%), напр., *Longfellow*, *Valiant* [Фаріон 2001, с. 37], що пояснюємо більш ранньою появою вуличних кличок у носіїв цих мов.

Етимологічний чинник зумовлює утворення відетнонімних прізвищ, які відображають міжетнічні й міжмовні контакти внаслідок певних суспільно-політичних обставин XVIII – XIX століть: численними війнами, повстаннями, переселеннями. Тому їхня кількість велика у східнослов'янській антропоніміці: у російській їхня частка становить 15% від загальної вибірки, що зумовлено багатонаціональним складом населення російської держави, напр., *Вержбицкий*, *Милорадович*, *Радко*, *Робустов*, *Танаевский* [Унбегаун 1989, с. 170]. В українській антропоніміці таких прізвищ – 11%: це запозичення з єврейської (*Аронець*), німецької (*Герман*), угорської (*Дюрдь*), польської (*Казимирчук*) та румунської (*Мікул*) мов [Кавун 1999, с. 25]. На відміну від східнослов'янських мов, західногерманських

відетнонімних прізвищ небагато: у німецькій – 6,8%, а в англійській – 2,05%. Вони відбивають міжетнічні та міжмовні контакти. Для Великобританії – це нормандське завоювання, яке відображене у прізвищах із приростком *fitz-* ("син"), напр., *Fitzgerald, Fitzgilber, Fitzhugh* [Rybakin 1986, с. 16]. Для Німеччини цими обставинами є переселення, укладання шлюбів, пруські війни: німецькі відетнонімні прізвища включають запозичення зі слов'янських (*Baldowsky, Borutzki*), з французької (*Dupont, Fontane, Lebeau*), італійської (*Brentano, Corrodi, Pestalozzi*), турецької (*Ziraat Fakültesi, Dilek Tandogan*) та єврейської (*Einbinder, Liliental, Zukermann*) мов, що було зумовлено чисельністю вищезазначених етносів та їхнім впливом у Королівстві Прусія [Fleischer 1961, с. 21].

Висновки. Серед прізвищ східнослов'янських мов домінують патронімні, відапелятивні, відпрофесійні й відетнонімні одиниці, а західногерманські прізвища відзначаються великою кількістю матронімичних і відтопонімних одиниць.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в залученні матеріалу інших індоєвропейських мов.

Література

Ертакова Н.И. Реликтовые явления в словообразовании современного немецкого языка / Н.И. Ертакова: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Л., 1985. – 22 с. Кавун О.О. Семантико-структурна типологія англійських та українських прізвищ / О.О. Кавун // Вісник Житомирського державного педагогічного університету. – 1999. – №1. – С. 130-139. Мурясов Р.З. Имя собственное в современном немецком языке / Р.З. Мурясов. – Уфа, 1983. – 218 с. Суперанская А.В. Структура имени собственного / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1969. – 207 с. Унбегаун Б.О. Русские фамилии / Б.О. Унбегаун. – М.: Прогресс, 1989. – 443 с. Фаріон І.Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX (з етимологічним словником) / І.Д. Фаріон. – Львів: Літопис, 2001. – 371 с. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К.: Наукова думка, 1977. – 236 с. Fleischer W. Die deutschen Personennamen. Geschichte, Bildung und Bedeutung / W. Fleischer. – Berlin: Akad.-Verl., 1961. – 287 S. Rybakin A. I. A Dictionary of English Surnames / A. I. Rybakin. – Moscow: Russky Yazyk Publishers, 1986. – 576 p.

УДК 811.111 - 342

PRYSYAZHNYUK O.YA.

(I. Mechnikov Odessa National University)

REGIONAL AND SOCIAL VARIATION OF ENGLISH

The author analyses the peculiarities of the language situation on the British Isles. This article elicits a fact that regional and social variation of the English language can be represented as hierarchy in which RP, regional standards and dialects are situated from top to bottom. The description of the language situation in Great Britain persuades that usage of RP has social significance. The author comes to the conclusion that the language situation in Great Britain is characterized by diglossia which determines the functional differentiation of different types of British English pronunciation.

Key words: dialect, accent, regional standard, British national pronouncing standard RP, social class, diglossia.

Присяжнюк О.Я. Регіональна і соціальна варіативність англійської мови. У даній статті розглядається мовна ситуація у Великобританії. Автор приходить до висновку, що мовна ситуація характеризується наявністю діглосії, в умовах якої спостерігається функціональна диференціація різних типів вимови. У статті показано, що регіональну та соціальну варіативність англійської мови можна представити у виді ієрархії, у якій по вертикалі зверху вниз розташовуються: RP, регіональні стандарти, діалекти. Опис мовної ситуації на Британських островах переконує у тому, що вживання англійської вимовної норми RP соціально значимо, так само як і усяке відхилення від неї.

Ключові слова: діалект, акцент, регіональний стандарт, британська національна орфоепічна норма RP, соціальний клас, діглосія.

Присяжнюк О.Я. Региональная и социальная вариативность английского языка. В данной статье рассматривается языковая ситуация в Великобритании. Автор приходит к выводу, что языковая ситуация характеризуется наличием диглоссии, в условиях которой наблюдается функциональная дифференциация различных типов произношения. В статье показано, что региональную и социальную вариативность английского языка можно представить в виде иерархии, в которой по вертикали сверху вниз располагаются: RP, региональные стандарты, диалекты. Описание языковой ситуации на Британских островах убеждает в том, что употребление английского произносимой нормы RP социально значимо, так же как и всякое отклонение от нее.

Ключевые слова: диалект, акцент, региональный стандарт, британская национальная орфоэпическая норма RP, социальный класс, диглоссия.

The **aim** of this article is to reveal the problem of regional and social variation of English on